

Poglądy studentów na wartości. Komunikat z badań

Students' Views on Values. Research Results

We współczesnych czasach, w których zmiany dokonują się w niebywałym tempie i dotyczą niemal wszystkich obszarów ludzkiej egzystencji, niezwykle ważne staje się zagadnienie wartości w życiu człowieka¹. Często dyskutowanym obecnie tematem jest właśnie kondycja wartości. Niektórzy mówią nawet o „kryzysie wartości”, podkreślając, że współcześnie zauważalny jest brak jasności i wewnętrznej spójności w systemie wartości. Oczywiście „kryzys” i „przeobrażenia” wartości to dwa zjawiska wzajemnie się przenikające i warunkujące, stanowiące „esencję życia” wartości.

Człowiek musi być ujmowany w wymiarze aksjologicznym. Nie może istnieć w świecie pozbawionym sensu, aksjologicznie pustym. K. Slany twierdzi, że *zmiany w społeczno-ekonomicznym otoczeniu wymuszają konieczność pojawiania się zmian w zachowaniach, postawach i normach, dalekich od tradycyjnych*². Dlatego więc istotne było przyjrzenie się, czy przemiany te dotyczą również sfery wartości. Coraz silniej bowiem reprezentowany jest pogląd głoszący, że w zmieniającym się, modernizującym się świecie nie będzie jednolitego, wspólnego systemu wartości.

H. Hoffman-Nowotny, opierając się na ideach klasycznych socjologów (głównie D. Tönniesa), uczynił za punkt wyjścia paradygmat strukturalno-kulturowy, na podstawie którego nakreśla wizję nowego systemu makrospołecznego. System ten ma zastąpić „tradycyjny”, chrześcijański system wartości społecznych i jest ukierunkowany na

¹ Por. M. Wasilewicz, *Rola ojca w rodzinie*, w: *Laboratorium Wychowania*, red. W. Korzeniak, Zeszyt 1, Pełplin 2011, s. 119.

² K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2008, s. 47.

take wartości, jak: uniwersalizm, pluralizm, a zwłaszcza indywidualizm jednostki, zapewniający jej emancypację i samorealizację³.

Rozumienie i postrzeganie wartości uzależnione jest od czynników ekonomicznych, pokoleniowych, religijnych, regionalnych, narodowych itp.⁴. Sytuacja, w której należy dokonać wyboru pomiędzy danymi wartościami, prowadzi często do konfliktów wartości, rozmycia granicy pomiędzy hierarchią danych wartości⁵. Ustosunkowanie się wobec wartości to określenie, w jakim stopniu *dana wartość jest dla mnie istotna i konieczna w kontekście realizacji osobowej egzystencji, tzn. realizowania się w następujących płaszczyznach: biologicznej, psychicznej, społecznej i duchowej*⁶.

Utożsamienie się z fałszywą wartością prowadzi w konsekwencji do zagubienia tożsamości, dlatego jednym z fundamentalnych zadań życiowych jest właściwy i odpowiedzialny wybór aksjologiczny. Prawdziwa wartość ontologicznie przewyższa człowieka, który się jej powierza. Aby wartość mogła odgrywać istotną rolę w ludzkim życiu, musi ona zostać uwewnętrzniona; przyjmujemy wartość jako swoją wtedy, gdy akceptujemy to, co ona ze sobą niesie. Wartość pochodzi z pola dialogicznego, w którym trwa spotkanie osób właśnie poprzez wspólne wartości. Jeżeli owych wspólnych wartości brakuje, to powoduje to ucieczkę lub konflikt. Trzeba zauważyć, że tolerancja w wydaniu liberalnym jest właśnie objawem braku lub upadku wartości, a brak reakcji na naruszenie podstawowych, fundamentalnych wartości dla danej społeczności jest zapowiedzią jej śmierci. Fałszywe wartości są iluzjami, pomimo to trwają bardzo mocno w świecie realnym i mogą mieć wpływ na daną społeczność przez długi czas⁷. Wartości dotychczas powszechnie akceptowane i promowane znalazły się w społeczeństwie postnowoczesnym przedmiotem wielorakiej krytyki⁸.

Wybór wartości wyższych silniej mobilizuje człowieka: im wartości są wyższe, tym wyższa jest jakość spotkania i dialogu. Człowiek odnajduje swoje właściwe miejsce poprzez szukanie tego, co ma wartość, czyli tego, co jest dla niego godne i co o jego godności świadczy.

³ Por. S. Kawula, *Rodzina współczesna – przeobrażenia i przyszłość a wyzwania pedagogiki rodziny*, Olsztyn 2007, s. 28–30.

⁴ K. Slany, dz. cyt., s. 49.

⁵ K. Ostrowska, *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, Warszawa 1998, s. 87.

⁶ Tamże, s. 93.

⁷ Por. J. Wadowski, *Wglądy intuicyjno-intelektualne jako próba odkrywania dialogiczności bytu osobowego*, w: *Filozofia dialogu. Między akceptacją i odrzuceniem: rola dialogu w życiu ludzi*, red. J. Baniak, Poznań 2004, t. 2, s. 68.

⁸ Por. M. Szulakiewicz, *Filozofia jako dialog. Nadzieje i złudzenia nowego myślenia*, w: *Człowiek z przełomu wieków w refleksji filozofii dialogu*, red. J. Baniak, Poznań 2002, s. 22–23.

Wartości posiadają nie tylko wymiar społeczny, ale i indywidualny; w zależności od tego, jakie wartości człowiek wybierze i będzie urzeczywistniał, taki będzie kształt i jakość jego życia. Wartości stanowią drogowskazy na drogach ludzkiej egzystencji, są wyznacznikiem motywacji i zachowań jednostki. Dzięki wartościom człowiek podejmuje decyzje, dokonując wyborów między dobrem a złem. Świat wartości jest istotnym wymiarem życia każdego człowieka – trudno sobie bowiem wyobrazić w pełni odpowiedzialne życie bez akceptacji i interioryzacji określonej hierarchii wartości⁹. Nie bez znaczenia jest to, jakie wartości człowiek wybiera i realizuje w życiu. Wartości są również fundamentem każdej kultury, nadają sens ludzkiemu życiu, stanowią rodzaj busoli w interakcjach ze światem społecznym. Istnienie człowieka jest niemożliwe w świecie pozbawionym wartości. W dobie globalnego pluralizmu naturalnym zjawiskiem jest konflikt wartości kulturowych, ponieważ odzwierciedlają one owo zróżnicowanie¹⁰. Oczywiście obok wartości zinternalizowanych przez człowieka istnieją wartości uznawane przez ogół społeczeństwa. Człowiek ma świadomość tego, że są to wartości, które także dla niego, powinny być znaczące. Dzięki takiej korelacji można, według S. Ossowskiego, wyodrębnić trzy zależności: istnieją byty, które są przez nas uznawane za wartości i jednocześnie jako takie odczuwane; istnieją przedmioty, które są przez nas uznawane za wartości, ale nie są jako takie odczuwane oraz możemy odczuwać pewne wartości, ale ich nie uznawać¹¹. Konieczność dokonywania wyborów prowadzi do konfliktów wartości, ma to miejsce wówczas, gdy człowiek rezygnuje z realizacji wartości odczuwanej na rzecz wartości uznawanej¹². S. Ossowski podkreśla też, że wartości zinternalizowane przez jednostkę nie są jakimś monolitem, lecz pomimo niejednokrotnie swej sprzeczności, współlistnieją w człowieku, wpływając na jego zachowanie¹³.

Przedstawienie w poniższym artykule (ze względu na jego pojemność treściową) wszystkich rezultatów badań jest niemożliwe. Podjęta zostanie jednak próba wyeksponowania tych wyników badań, które w bezpośrednim stopniu odnoszą się do problematyki zawartej w tytule.

⁹ Por. A. Błasiak, *Młodzież wobec wartości*, w: *Horyzonty Wychowania. Wychowanie w świecie wartości i antywartości*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna IGNATIANUM w Krakowie 3 (2004) (6), s. 90.

¹⁰ Por. A. Giddens, *Socjologia: wczoraj, dziś, jutro. Kompendium wiedzy socjologicznej*, Warszawa 2006, s. 45–46, 737.

¹¹ Por. S. Ossowski, *Z zagadnień psychologii społecznej*, Warszawa 2000, s. 74, 106.

¹² Tamże, s. 74, 107.

¹³ Tamże, s. 74, 108.

Zaprezentowane zostaną więc zagadnienia bezpośrednio odnoszące się do poglądów studentów na wartości.

Zasadniczym celem badań był opis wzajemnych zależności między hierarchią wartości studentów a ich poglądami na życie małżeńsko-rodzinne i jego alternatywne formy na tle zmieniających się warunków społecznych i kulturowych. Zrozumiałym jest fakt, że wobec przemian społecznych również zmienia się człowiek, a co za tym idzie – zmienia się jego hierarchia wartości i poglądów. W niniejszym artykule przedstawione zostaną wybrane wyniki badań odnoszące się do głównego problemu badawczego, przybierającego postać pytania: Czy istnieje związek pomiędzy hierarchią wartości studentów a ich poglądami na życie małżeńsko-rodzinne i jego alternatywne formy?

Natomiast problemy szczegółowe zawarte są w następujących pytaniach, które dla przejrzystości zostały podzielone na trzy grupy (dotyczące hierarchii wartości studentów, poglądów na życie małżeńsko-rodzinne i jego alternatywne formy oraz kwestii występowania [bądź nie] związków pomiędzy hierarchią wartości studentów a poglądami na życie małżeńsko-rodzinne i jego alternatywne formy). W poniższym artykule przedstawione zostaną wybrane wyniki badań odnoszące się do pierwszej grupy problemów szczegółowych dotyczącej pytania: Jaka jest hierarchia wartości osób badanych, a ściślej – rozumienia pojęcia wartość przez studentów?

Do przeprowadzenia badań użyto metody sondażu diagnostycznego. W poniższym artykule przedstawione zostaną wyniki badań uzyskane przy wykorzystaniu kwestionariusza ankiety *Moja hierarchia wartości*. Składa się on z 10 pytań (zamkniętych, otwartych, jedno- i wielokrotnego wyboru).

W celu wyboru reprezentatywnej próby z populacji posłużyłam się warstwowym wyborem losowym. Jako kryterium zastosowałam Rozporządzenie Przewodniczącego Państwowej Komisji Akredytacyjnej z dnia 15 grudnia 2009 r. Badaniami objęci zostali studenci I i III roku studiów stacjonarnych bydgoskich uczelni. Terenem moich badań były wszystkie uczelnie wyższe (zarówno państwowe, jak i niepaństwowe) miasta Bydgoszczy. Łącznie było to 16 uczelni.

Badania pilotażowe przeprowadziłam na grupie 20 osób w kwietniu 2010 r. na I roku farmacji w Collegium Medicum w Bydgoszczy. Celem badań pilotażowych była przede wszystkim weryfikacja narzędzi badawczych i opracowanie ich optymalnych wersji. Badania właściwe przeprowadziłam w miesiącach od stycznia do kwietnia 2011 r. Udział w badaniach był dobrowolny i anonimowy. Wypełnienie narzędzi badawczych trwało od 45 minut do 1,5 godziny. Badaniami objęto 700

studentów. Ze względu na brak odpowiedzi osób badanych w poszczególnych kwestionariuszach ostatecznie do analizy badań przyjęto 600 osób.

W badaniach wzięło udział 341 (56,8 proc.) kobiet i 259 (43,2 proc.) mężczyzn. Spośród 600 osób badanych: 55,0 proc. z nich znajduje się w przedziale wiekowym 21–23 lata, 42,0 proc. studentów jest w przedziale wiekowym 18–20 lat, 2,0 proc. osób deklaruje, że ma 24 lata, 0,4 proc. studentów ma 25 lat i kolejno 0,2 proc. deklaruje, że ma 26, 30 i 35 lat.

Spośród 600 studentów: znaczna ich część, bo aż 31,5 proc., mieszka na wsi, 28,0 proc. mieszka w mieście od 100 do 500 tys. mieszkańców. Zamieszkiwanie w mieście od 5 do 20 tys. mieszkańców deklaruje 13,4 proc. Odpowiednio 12,3 proc. osób zamieszkuje w mieście powyżej 500 tys. Jedynie 9,3 proc. osób mieszka w mieście od 20 do 100 tys. mieszkańców. Niewiele, bo tylko 5,5 proc., deklaruje zamieszkiwanie w mieście poniżej 5 tys. mieszkańców.

Rodzice studentów w przeważającej większości legitymują się wykształceniem średnim – wykształcenie takie posiada 56,7 proc. matek i 30,8 proc. ojców. Wykształcenie wyższe posiada 22,0 proc. matek i 20,8 proc. ojców osób badanych. Wykształcenie zawodowe posiada, według osób badanych, 19,8 proc. matek i 36,0 proc. ojców. Najmniej rodziców osób badanych posiada wykształcenie podstawowe – odpowiednio 1,2 proc. matek i 2,0 proc. ojców.

Biorąc pod uwagę sytuację materialną osób badanych, można założyć, że zdecydowana większość z nich określa ją jako „przeciętną” – 38,2 proc. i „dość dobrą” – 45,7 proc. „Bardzo dobrą” sytuację materialną zadeklarowało 12,3 proc. Niewiele, bo tylko 3,8 proc., swoją sytuację materialną określiło jako „raczej złą”.

Zdecydowana większość osób badanych pochodzi z rodzin pełnych, bo aż 86,0 proc. studentów. Z rodzin niepełnych pochodzi 7,0 proc. respondentów. W rodzinie pełnej, ale z problemami wychowało się 4,5 proc. studentów. Z rodziny zrekonstruowanej pochodzi 1,5 proc. osób, a z rodziny, w której miał miejsce rozwód, 1,0 proc.

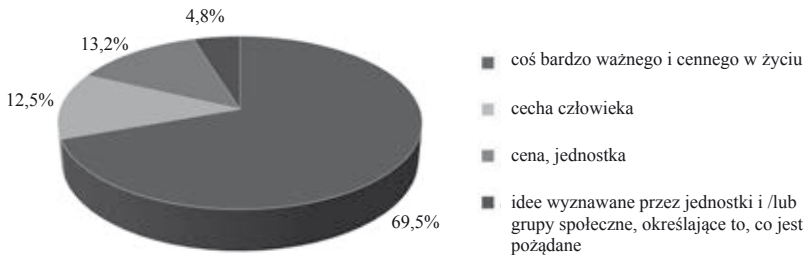
Moje kolejne analizy dotyczą stanu cywilnego osób badanych. Rozkłada się on niemal równomiernie na dwie grupy: osoby, które są w nieformalnym związku z osobą płci przeciwnej i osoby niebędące w związku, kolejno: 46,5 proc. i 48,3 proc. Na 600 osób badanych jedynie 17 jest w związku formalnym – w tym 1,2 proc. zawarło ślub cywilny, a 1,7 proc. konkordatowy. Bycie w związku nieformalnym z osobą tej samej płci deklaruje 1,7 proc. Niewiele, bo tylko 0,6 proc., jest po rozwodzie.

Proszono również osoby badane o deklarację dotyczącą swojego wyznania. Tu zdecydowana większość osób badanych, bo aż 92,0 proc., deklaruje, że jest wyznania katolickiego. Wśród osób badanych

jest 5,1 proc. ateistów. Pozostałe odpowiedzi uzyskały marginalne wybory. I tak kolejno: agnostycy (1,5 proc.), protestanci (0,7 proc.), prawosławni (0,5 proc.), muzułmanie (0,2 proc.).

Pośród 600 ankietowanych zdecydowana większość, bo 69,5 proc., rozumie wartość jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu*. Rozumienie wartości jako *ceny, jednostki* zadeklarowało 13,2 proc. studentów, a *idei wyznawanych przez jednostki i/lub grupy społeczne, określające to, co jest pożądane*, 4,8 proc. osób. Rozumienie wartości jako *cechy człowieka* deklaruje 12,5 proc. osób badanych. Ilustruje to poniższy wykres:

Wykres 1. Rozumienie pojęcia „wartość”.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Przeanalizowano również rozumienie pojęcia „wartość”, biorąc pod uwagę płeć osób badanych. Przedstawia to poniższe zestawienie:

Tabela 1. Rozumienie pojęcia „wartość” a płeć (w procentach).

Rozumienie pojęcia „wartość”	kobiety	mężczyźni
coś bardzo ważnego i cennego w życiu	70,1	68,7
cecha człowieka	13,2	11,6
cena, jednostka	11,7	15,1
idee wyznawane przez jednostki i/lub grupy społeczne, określające to, co jest pożądane	5,0	4,6
Razem	100	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Powyższa tabela wskazuje na niewielkie zróżnicowanie w rozumieniu pojęcia „wartość” przez kobiety i mężczyzn. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni wartość rozumieją głównie jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu*.

Analogiczna sytuacja wystąpiła podczas analizy rozumienia pojęcia „wartość” pod kątem miejsca zamieszkania osób badanych (zob. tabela poniżej):

Tabela 2. Rozumienie pojęcia „wartość” a miejsce zamieszkania

Miejsce zamieszkania	Rozumienie pojęcia „wartość”							
	A	%	B	%	C	%	D	%
wieś i małe miasto	207	68,5	36	11,9	41	13,9	17	5,5
duże miasto	210	70,5	39	13,1	37	12,4	12	4,0

A – coś bardzo ważnego i cennego w życiu

B – cecha człowieka

C – cena, jednostka

D – idee wyznawane przez jednostki i grupy społeczne, określające to, co jest pożądane

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Miejsce zamieszkania nie różnicuje rozumienia pojęcia „wartość”. Również i w tym przypadku wartość rozumiana jest przez studentów w zdecydowanej większości jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu*.

Wykształcenie rodziców osób badanych różnicuje rozumienie przez nich pojęcia „wartość”, co ilustruje poniższe zestawienie:

Tabela 3. Rozumienie pojęcia „wartość” a wykształcenie rodziców (w procentach).

matki	ojca	A	B	C	D
wyższe	wyższe	71,2	13,7	11,0	4,1
średnie	średnie	70	10,9	15,8	3,3
zawodowe	zawodowe	67,1	14,8	13,6	4,5
średnie	zawodowe	70,0	10,0	13,0	7,0
średnie	wyższe	70,9	12,5	8,3	8,3
wyższe	średnie	60,0	17,1	20,0	2,9

A – coś bardzo ważnego i cennego w życiu

B – cecha człowieka

C – cena, jednostka

D – idee wyznawane przez jednostki i/lub grupy społeczne, określające to, co jest pożądane

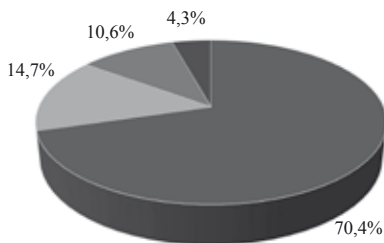
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Z powyższego zestawienia wynika, że bez względu na wykształcenie rodziców zdecydowana większość osób badanych pojęcie „wartość” rozumie jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu*. Jednak już w przypadku kolejnych pozycji wykształcenie rodziców różnicuje

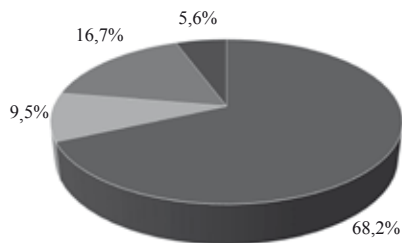
rozumienie pojęcia „wartość”. Na drugim miejscu u osób, których oboje rodziców ma wykształcenie wyższe lub zawodowe, a także w sytuacji, w której matka posiada wykształcenie średnie, a ojciec wyższe, znalazło się rozumienie pojęcia „wartość” jako *cechy człowieka*. W pozostałych trzech przypadkach na drugim miejscu znalazło się rozumienie pojęcia „wartość” jako *ceny, jednostki*. Bez względu na poziom wykształcenia rodziców najmniej osób pojęciu „wartość” przyznaje rozumienie jako *idei wyznawanych przez jednostki i/lub grupy społeczne, określające to, co jest pożądane*.

Sytuacja materialna nie różnicuje w zasadniczy sposób rozumienia pojęcia „wartość” przez osoby badane. Studenci określający swoją sytuację jako „bardzo dobrą” lub „dość dobrą” rozumieją pojęcie „wartość” jako *coś ważnego i cennego w życiu* (70,4 proc.). Jako *cechę człowieka* pojmuje „wartość” 14,7 proc. respondentów; jako *cenę, jednostkę* wybrało 10,6 proc. Niewiele, bo tylko 4,3 proc., rozumie pojęcie „wartość” jako *idee wyznawane przez jednostki i/lub grupy społeczne określające to, co jest pożądane*. Natomiast osoby określające swoją sytuację materialną jako „przeciętną” lub „raczej złą” również w zdecydowanej większości rozumieją pojęcie „wartość” jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu* (68,2 proc.). Rozumienie pojęcia „wartość” w kategoriach *ceny, jednostki* wybrało 16,7 proc. Niewiele, bo tylko 9,5 proc., wybrało rozumienie pojęcia „wartość” jako *cechy człowieka*. Tylko 5,6 proc. wybrało rozumienie pojęcia „wartość” jako *idei wyznawanych przez jednostki i/lub grupy społeczne, określające to, co jest pożądane*. Ilustrują to poniższe wykresy:

Wykres 2. Rozumienie pojęcia „wartość” a sytuacja materialna „bardzo dobra” lub „dość dobra”.

Wykres 3. Rozumienie pojęcia „wartość” a sytuacja materialna „przeciętna” i „raczej zła”.

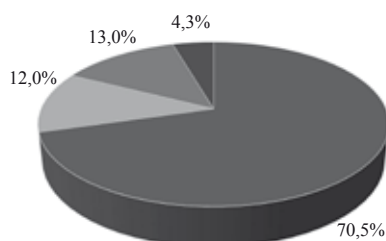
- coś bardzo ważnego i cennego w życiu
- cecha człowieka
- cena, jednostka
- idee wyznawane przez jednostki i/lub grupy społeczne określające to, co jest pożądane

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

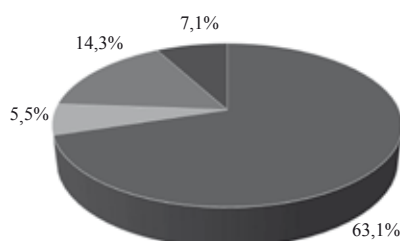

Osoby pochodzące z rodzin pełnych termin „wartość” rozumieją jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu*, taką odpowiedź wybrało 70,5 proc. studentów. Spośród 516 osób pochodzących z rodzin pełnych 13,0 proc. z nich rozumie „wartość” jako *cenę, jednostkę*. Pojmowanie pojęcia „wartość” jako *cechy człowieka* deklaruje 12,0 proc. osób badanych. Tylko 4,5 proc. studentów rozumie „wartość” jako *idee wyznawane przez jednostki i/lub grupy społeczne określające to, co jest pożądane* (zob. wykres 4). Spośród 84 osób pochodzących z rodzin dysfunkcyjnych, 63,1 proc. z nich rozumie pojęcie „wartość” jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu*. Rozumienie pojęcia „wartość” jako *cechy człowieka* deklaruje 15,5 proc. osób badanych, porównywalna liczba studentów rozumie pojęcie „wartość” jako *cenę, jednostkę* (14,3 proc.). Niewiele, bo tylko 7,1 proc., studentów rozumie wartość jako *idee wyznawane przez jednostki i/lub grupy społeczne, określające to, co jest pożądane* (zob. wykres 5).

Wykres 3. Rozumienie pojęcia „wartość” a rodzina pełna.

Wykres 4. Rozumienie pojęcia „wartość” a rodzina dysfunkcyjna.

- coś bardzo ważnego i cennego w życiu
- cecha człowieka
- cena, jednostka
- idee wyznawane przez jednostki i/lub grupy społeczne określające to, co jest pożądane

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Analizując powyższe wykresy, można wysunąć wniosek, że rodzina pochodzenia osób badanych nie różnicuje w zasadniczy sposób rozumienia terminu „wartość” przez osoby badane.

Interesujące było również przyjrzenie się rozumieniu pojęcia „wartość”, biorąc pod uwagę stan cywilny osób badanych. Osoby niebędące w związku rozumieją pojęcie „wartość” jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu* (71,1 proc.). Rozumienie pojęcia „wartość” jako *ceny, jednostki* deklaruje 13,1 proc. respondentów, a jako *cechy człowieka* 11,0 proc. studentów. Niewiele, bo tylko 4,1 proc., osób badanych pojęcie „wartość” interpretuje jako *idee wyznawane*

przez jednostki i/lub grupy społeczne, określające to, co jest pożądane. Osoby będące w związkach nieformalnych również pojęcie „wartość” rozumieją przede wszystkim jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu* (66,4 proc.). Rozumienie pojęcia „wartość” jako *cechy człowieka* deklaruje 14,9 proc., a jako *ceny, jednostki* 12,8 proc. respondentów. Niewiele, bo tylko 5,9 proc., osób pojęcie „wartość” rozumie jako *idee wyznawane przez jednostki i/lub grupy społeczne określające to, co jest pożądane*. Ostatnią grupę badanych stanowią osoby będące w związkach małżeńskich. Także i w tej grupie pojęcie „wartość” jest rozumiane jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu* (82,4 proc.) i *cena, jednostka* (17,6 proc.).

Z powyższych danych wynika, że stan cywilny osób badanych nie różnicuje rozumienia pojęcia „wartość”, które jest pojmowane przede wszystkim jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu*. Istotne jest jednak to, że na drugim miejscu znajduje się pragmatyczne rozumienie tego pojęcia, mające czysto ekonomiczny charakter.

Kolejnym etapem analizy było przyjrzenie się rozumieniu pojęcia „wartość” przez osoby badane przy uwzględnieniu ich wyznania. Wyznanie nie różnicuje rozumienia pojęcia „wartość”. Bez względu na nie, zdecydowana większość respondentów rozumie wartość jako *coś ważnego i cennego w życiu*.

Istotne było również przy uwzględnieniu wyznania respondentów przyjrzenie się, czy intensywność praktyk religijnych jest czynnikiem różnicującym rozumienie pojęcia „wartość”.

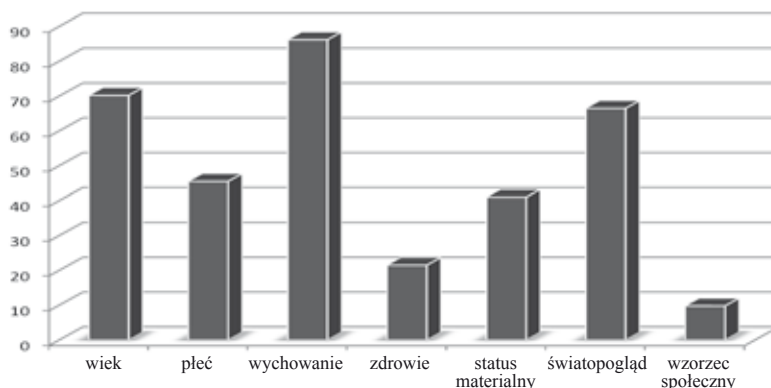
Osoby deklarujące się jako praktykujące „bardzo często” i „często” w przeważającej większości wybrały rozumienie pojęcia „wartość” jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu* (73,1 proc.). Wartość jako *cenę, jednostkę* rozumie 12,6 proc. osób badanych, a 10,0 proc. badanych rozumie wartość jako *cechę człowieka*. Niewiele, bo jedynie 4,3 proc., studentów przyjmuje rozumienie wartości jako *idei wyznawanych przez jednostki i/lub grupy społeczne, określające to, co jest pożądane*. Również studenci określający siebie jako osoby praktykujące „przeciętnie” w przeważającej większości wybrali rozumienie pojęcia „wartość” jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu* (71,9 proc.). Pojmowanie pojęcia „wartość” jako *ceny, jednostki* przyjmuje 11,6 proc. studentów. Odpowiedź *cecha człowieka* została wybrana przez 10,7 proc. osób badanych. Tylko 5,8 proc. respondentów pojęcie „wartość” interpretuje jako *idee wyznawane przez jednostki i/lub grupy społeczne, określające to, co jest pożądane*. Spośród 178 osób badanych określających siebie jako osoby praktykujące „rzadko”, „bardzo rzadko” lub „wcale”, zdecydowana większość, bo 61,8

proc., wybrała rozumienie pojęcia „wartość” jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu*. Rozumienie wartości jako *cechy człowieka* wybrało 18,0 proc. osób badanych. Wartość jako *cena, jednostka* przyjmuje 15,2 proc. studentów.

Z powyższych analiz wynika, że intensywność praktyk religijnych różnicuje (w pewnym stopniu) rozumienie pojęcia „wartość”. O ile na pierwszym miejscu, bez względu na intensywność praktyk religijnych, znajduje się rozumienie terminu „wartość” jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu*, to pozostałe miejsca są zróżnicowane.

Pytano również osoby badane o czynniki, które ich zdaniem decydują o wyborze określonych wartości. Zdaniem studentów, największy wpływ na wybór danej wartości ma *wychowanie*, odpowiedzi takiej udzieliło 86,2 proc. respondentów. O tym, że to *światopogląd* decyduje o wyborze wartości przekonanych jest 66,5 proc. osób badanych. Na kolejnych miejscach znalazły się: *wiek* (70,2 proc.), *pleć* (45,5 proc.), *status materialny* (41,0 proc.), *zdrowie* (21,5 proc.), *wzorzec społeczny* (9,8 proc.). Wśród osób wybierających *wzorzec społeczny*, jako ten czynnik, który decyduje o wyborze wartości, tylko 37 osób udzieliło odpowiedzi, o jaki wzorzec chodzi, wymieniając *rodziców* (6,0 proc.) i *Jana Pawła II* (0,2 proc.). Ilustruje to poniższy wykres:

Wykres 6. Czynniki decydujące o wyborze danej wartości (w procentach).

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

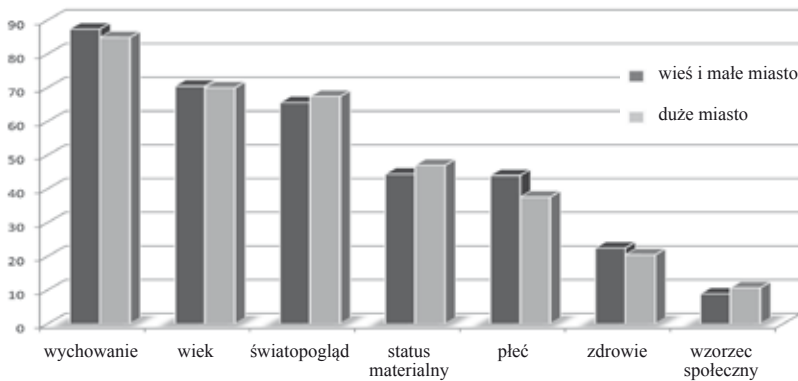
Wyniki nie sumują się do 100 proc., gdyż osoby badane mogły udzielić więcej niż jednej wypowiedzi.

Następną kwestią było przyjrzenie się czynnikom decydującym o wyborze danej wartości, biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania osób badanych.

Osoby pochodzące ze wsi i małych miast twierdzą, że najważniejszym czynnikiem decydującym o wyborze danej wartości jest

wychowanie (87,4 proc.), wiek (70,5 proc.), światopogląd (65,6 proc.), status materialny (44,4 proc.), płeć (44,0 proc.), zdrowie (22,5 proc.) i wzorzec społeczny (8,9 proc.). W przypadku osób pochodzących z dużych miast również *wychowanie* jest czynnikiem w największym stopniu decydującym o wyborze danej wartości (84,9 proc.). Na kolejnych miejscach znalazł się *wiek* (70,0 proc.), *światopogląd* (67,4 proc.), *płeć* (47,0 proc.), *status materialny* (37,6 proc.), *zdrowie* (20,5 proc.) oraz *wzorzec społeczny* (10,7 proc.). Ilustruje to poniższy wykres:

Wykres 7. Czynniki decydujące o wyborze danej wartości a miejsce zamieszkania (w procentach).

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań..

Wyniki nie sumują się do 100 proc., gdyż osoby badane mogły udzielić więcej niż jednej wypowiedzi.

Z powyższych wykresów wynika, że bez względu na miejsce zamieszkania, to *wychowanie*, *wiek* i *światopogląd* są czynnikami decydującymi w największym stopniu o wyborze danej wartości. W pozostałych przypadkach zauważalne są pewne różnice.

Istotne było również przyjrzenie się zagadnieniu, jakie czynniki mogą decydować o wyborze danej wartości w zależności od sytuacji materialnej osób badanych.

Studenci określający swoją sytuację materialną jako „bardzo dobrą” lub „dość dobrą” (łącznie 83,8 proc.) są przekonani, że to *wychowanie* jest czynnikiem w największym stopniu decydującym o wyborze danej wartości (59,4 proc.). Kolejnymi czynnikami mogącymi decydować o wyborze danej wartości, zdaniem osób badanych, są *wiek* (59,6 proc.), *światopogląd* (57,6 proc.), *płeć* (57,1 proc.), *status materialny* (61,0 proc.). *Zdrowie* jako czynnik mogący decydować o wyborze danej wartości został wybrany przez 56,6 proc. osób badanych. Według 57,6 proc. studentów, to *wzorzec społeczny* jest czynnikiem decydującym o wyborze danej wartości, 61,1 proc. osób badanych

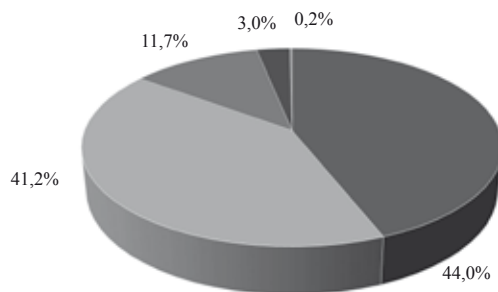
jako *wzorzec społeczny* podało *rodziców*. Podobna sytuacja przedstawia się w przypadku osób określających swoją sytuację materialną jako „przeciętną” lub „raczej złą” (stanowiące 16,2 proc. ogółu), również i w tym przypadku to *wychowanie* jest, zdaniem respondentów, czynnikiem, który może w największym stopniu decydować o wyborze danej wartości (40,6 proc.). Odpowiedź *wiek* uzyskała 40,4 proc. wyborów. Na kolejnych miejscach pojawiły się: *pleć* (42,9 proc.), *światopogląd* (42,4 proc.), *status materialny* (39,0 proc.), *zdrowie* (43,4 proc.) oraz *wzorzec społeczny* (42,4 proc.). Jako *wzorzec społeczny* 38,9 proc. studentów podało *rodziców*.

Z przytoczonych powyżej danych wynika, że sytuacja materialna nie różnicuje preferowania czynników mogących decydować o wyborze danej wartości. Zbieżnych odpowiedzi udzielili bowiem studenci określający swoją sytuację materialną jako „bardzo dobrą” lub „dość dobrą” oraz „przeciętną” lub „raczej złą”.

Warto podkreślić, iż wykształcenie rodziców, rodzina pochodzenia, stan cywilny, wyznanie i intensywność praktyk religijnych, jak również rok studiów nie różnicują odpowiedzi osób badanych dotyczących czynników decydujących o wyborze danej wartości.

Pytano również osoby badane: *Jaka jest ich zdaniem hierarchia wartości w życiu człowieka*. Odpowiedzi osób badanych koncentrują się głównie wokół dwóch stwierdzeń: *zmienna* i *to od danego człowieka zależy jaka jest hierarchia wartości*, które uzyskały kolejno 44,0 proc. i 41,2 proc. Przekonanie o tym, że hierarchia wartości w życiu człowieka jest *stała*, wyraziło 11,7 proc. studentów. Spośród 600 osób badanych 3,0 proc. studentów wybrało odpowiedź *trudno powiedzieć*. Tylko 0,2 proc. twierdzi, iż hierarchia wartości *zależy od innych czynników*, jednak nie podaje od jakich (zob. wykres 8).

Wykres 8. Sposób istnienia hierarchii wartości w życiu człowieka.

Biorąc pod uwagę płeć osób badanych, warto wskazać, iż wśród 341 kobiet aż 46,3 proc. twierdzi, iż hierarchia w życiu człowieka jest zmienna, dla 40,8 proc. kobiet hierarchia zależy od danego człowieka, a 10,0 proc. kobiet twierdzi, że hierarchia w życiu człowieka jest stała. Niewiele, bo tylko 2,6 proc., kobiet wybrało odpowiedź *trudno powiedzieć*; 0,3 proc. kobiet twierdzi, że hierarchia wartości zależy od innych czynników. Natomiast wśród 259 mężczyzn dwie odpowiedzi zyskały porównywalną liczbę wyborów: to, jaka będzie hierarchia w życiu człowieka, zależy od niego samego oraz hierarchia w życiu człowieka jest zmienna, uzyskując kolejno 41,7 proc. i 40,9 proc. Niewiele, bo tylko 13,9 proc., mężczyzn twierdzi, że hierarchia w życiu człowieka jest stała. Jedyne 3,5 proc. mężczyzn wybrało odpowiedź *trudno powiedzieć*.

Podsumowując powyższe rozważania dotyczące odpowiedzi studentów na pytanie: *Jaka jest Pani/Pana zdaniem hierarchia deklarowanych wartości w ciągu całego życia człowieka*, można dostrzec, że kobiety i mężczyźni udzielili zbliżonych odpowiedzi.

Istotne było również przyjrzenie się kwestii miejsca zamieszkania w różnicowaniu odpowiedzi osób badanych dotyczących pytania: *Jaka jest Pani/Pana zdaniem hierarchia deklarowanych wartości w ciągu całego życia człowieka?* Przedstawia to poniższe zestawienie:

Tabela 4. Sposób istnienia hierarchii wartości w życiu człowieka a miejsce zamieszkania.

Miejsce zamieszkania	A	B	C	D	E
wieś i małe miasto (N=302)	12,6	44,7	40,4	-	2,3
duże miasto (N=298)	10,7	43,3	41,9	0,3	3,7

A – stała

B – zmienna

C – zależy to od danego człowieka

D – zależy od innych czynników

E – trudno powiedzieć

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Z powyższych danych wynika, że miejsce zamieszkania nie różnicuje w istotny sposób odpowiedzi na pytanie: *Jaka jest Pani/Pana zdaniem hierarchia deklarowanych wartości w ciągu całego życia człowieka?* Zarówno bowiem dla osób pochodzących ze wsi i małych miast, jak również z miast dużych odpowiedzi *zmienna* i *zależy to od danego człowieka* uzyskały zbliżone liczby wyborów. Analogiczna sytuacja ma miejsce w przypadku odpowiedzi *stała* i *trudno powiedzieć*. U osób pochodzących ze wsi i małych miast nie została wybrana odpowiedź *zależy to od innych czynników*, wśród osób pochodzących z dużych miast wyboru takiego dokonała jedna osoba.

Istotne było również uzyskanie odpowiedzi na pytanie: czy wykształcenie rodziców różnicuje w jakimś stopniu odpowiedzi osób badanych na powyższą kwestię? Ilustruje to poniższe zestawienie:

Tabela 5. Sposób istnienia hierarchii wartości w życiu człowieka a wykształcenie rodziców.

Wykształcenie rodziców		Odpowiedzi				
matki	ojca	A	B	C	D	E
wyższe	wyższe	5,5	50,7	42,5	-	1,4
średnie	średnie	20,1	34,8	40,8	0,5	3,8
zawodowe	zawodowe	8,0	52,3	36,4	-	3,4
średnie	zawodowe	8,0	48,0	42,0	-	2,0
średnie	wyższe	8,3	33,3	52,1	-	6,3
wyższe	średnie	14,3	37,1	45,7	-	2,9

A – stała

B – zmienna

C – zależy to od danego człowieka

D – zależy od innych czynników

E – trudno powiedzieć

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Jak wynika z powyższego zestawienia, wykształcenie rodziców różnicuje odpowiedzi osób badanych na pytanie: *Jaka jest Pani/Pana zdaniem hierarchia deklarowanych wartości w ciągu całego życia człowieka?* Odpowiedzi osób, których rodzice posiadają wykształcenie wyższe, zawodowe oraz wówczas, kiedy matka posiada wykształcenie średnie, a ojciec zawodowe, różnią się od odpowiedzi osób, których rodzice mają wykształcenie średnie, i sytuacji, w której matka posiada wykształcenie średnie, a ojciec wyższe oraz wówczas kiedy matka posiada wykształcenie wyższe, a ojciec średnie.

Biorąc pod uwagę sytuację materialną osób badanych, można stwierdzić, że nie różnicuje ona w sposób zasadniczy odpowiedzi na pytanie: *Jaka jest Pani/Pana zdaniem hierarchia deklarowanych wartości w ciągu całego życia człowieka?* Najwięcej wyborów uzyskała odpowiedź, że hierarchia w życiu człowieka *zależy od niego samego* – w przypadku sytuacji materialnej określanej jako „bardzo dobra” lub „dość dobra” odpowiedź ta uzyskała 58,7 proc. wyborów, a w przypadku sytuacji materialnej określanej jako „przeciętna” lub „raczej zła” 41,3 proc. wyborów. Odpowiedź, że hierarchia wartości w życiu człowieka jest *zmienna*, wybrało 58,3 proc. osób badanych, określających swoją sytuację materialną jako „bardzo dobrą” lub „dość dobrą” oraz 41,7 proc. określających swoją sytuację materialną jako „przeciętną” lub „raczej złą”. Przekonanie, że hierarchia w życiu człowieka

jest *stała*, wybrało 60,0 proc. osób określających swoją sytuację materialną jako „bardzo dobrą” lub „dość dobrą” oraz 40,0 proc. osób określających swoją sytuację jako „przeciętną” lub „raczej złą”. Niewiele, bo tylko 33,3 proc., studentów deklarujących swoją sytuację materialną jako „bardzo dobrą” lub „dość dobrą” i 66,7 proc. deklarujących swoją sytuację jako „przeciętną” lub „raczej złą”, nie było w stanie udzielić odpowiedzi na to pytanie. Tylko 0,4 proc. deklarujących swoją sytuację materialną jako „bardzo dobrą” lub „dość dobrą” jest zdania, że *hierarchia wartości zależy od innych czynników*.

Istotne było również przyjrzenie się, czy rodzina pochodzenia różnicuje odpowiedzi osób badanych w kwestii odpowiedzi na pytanie: *Jaka jest Pani/Pana zdaniem hierarchia deklarowanych wartości w ciągu całego życia człowieka?*

Zdaniem osób pochodzących z rodzin pełnych, hierarchia wartości w życiu człowieka jest *zmienna*, odpowiedź taką wybrało 44,2 proc. osób badanych. Przekonanie o tym, że hierarchia wartości jest uzależniona od samego człowieka, deklaruje 39,3 proc. studentów. Spośród osób pochodzących z rodzin pełnych, 13,0 proc. z nich twierdzi, że hierarchia wartości w życiu człowieka jest *stała*. Niewiele, bo tylko 3,3 proc., osób badanych wybrało odpowiedź *trudno powiedzieć*. Tylko 0,2 proc. deklaruje, że jej zdaniem *hierarchia wartości zależy od innych czynników* (nie udzielając jednak odpowiedzi od jakich). W przypadku osób pochodzących z rodzin dysfunkcyjnych, nieco ponad połowa studentów, bo 52,4 proc., twierdzi, że *hierarchia wartości zależy od danego człowieka*. Nieznacznie mniej, bo 42,9 proc., osób wyraża przekonanie, że *hierarchia wartości w życiu człowieka jest „zmienna”*. Niewiele, bo tylko 3,5 proc. studentów twierdzi, że *hierarchia wartości w życiu człowieka jest stała*, a 1,2 proc. wybrała odpowiedź *trudno powiedzieć*.

Jak wynika z powyższych wyników badań, rodzina pochodzenia nie różnicuje w istotny sposób odpowiedzi osób badanych na pytanie: *Jaka jest Pani/Pana zdaniem hierarchia deklarowanych wartości w ciągu całego życia człowieka?*

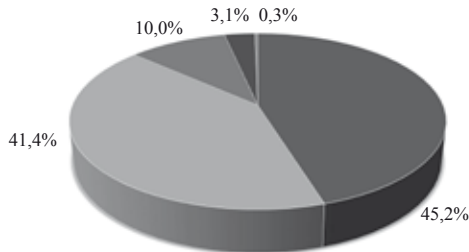
Ważne było również przyjrzenie się powyższym kwestiom dotyczącym sposobu istnienia hierarchii wartości z uwzględnieniem stanu cywilnego studentów.

Spośród 290 osób niebędących w związkach, 45,2 proc. twierdzi, iż hierarchia wartości jest *zmienna*, 41,4 proc. studentów jest zdania, że *hierarchia wartości w życiu człowieka zależy od niego samego*. Niewiele, bo 10,0 proc., osób badanych twierdzi, że hierarchia wartości w życiu człowieka jest *stała*. Jedynie 3,1 proc. studentów

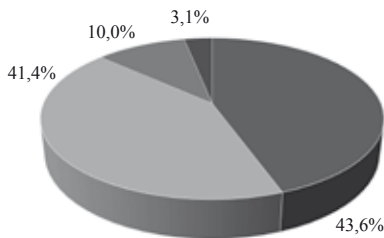

wybrało odpowiedź *trudno powiedzieć*. Niewiele, bo tylko 0,3 proc., uważa, że hierarchia wartości *zależy od innych czynników* (zob. wykres 9). Wśród 289 osób będących w związkach nieformalnych, 43,6 proc. z nich twierdzi, że hierarchia wartości w życiu człowieka jest *zmienna*. Prawie połowa osób badanych, bo 40,2 proc., uważa, że *hierarchia wartości w życiu człowieka zależy od niego samego*. Przekonanie o tym, że hierarchia wartości w życiu człowieka jest *stała*, wyraża 13,1 proc. osób badanych. Niewiele, bo jedynie 3,1 proc., z nich wybrało odpowiedź *trudno powiedzieć* (zob. wykres 10). Spośród 17 osób będących w związkach małżeńskich, 53,0 proc. twierdzi, że to, jaka będzie hierarchia wartości w życiu człowieka, *zależy od niego samego*, 29,4 proc. osób jest zdania, że hierarchia wartości w życiu człowieka jest *zmienna*, a jedynie 17,6 proc. osób wyraża przekonanie, że hierarchia wartości w życiu człowieka jest *stała* (zob. wykres 11). Zestawienie odpowiedzi osób badanych przy uwzględnieniu stanu cywilnego przedstawiają poniższe wykresy:

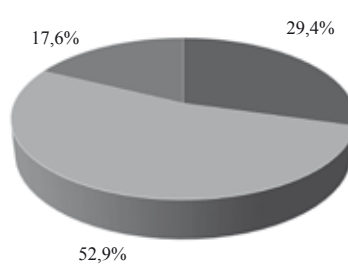
Wykres 9. Sposób istnienia hierarchii wartości w życiu człowieka w opinii badanych niebędących w związku.

Wykres 10. Sposób istnienia hierarchii wartości w życiu człowieka w opinii badanych będących w związkach nieformalnych.

Wykres 11. Sposób istnienia hierarchii wartości w życiu człowieka u osób będących w związkach małżeńskich.

- zmienna
- zależy od danego człowieka
- stała
- trudno powiedzieć
- zależy od innych czynników

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

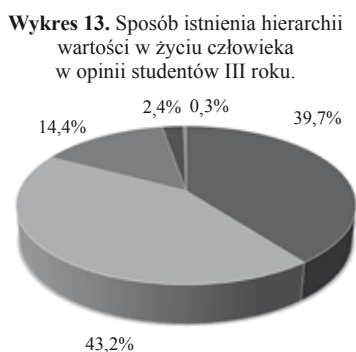
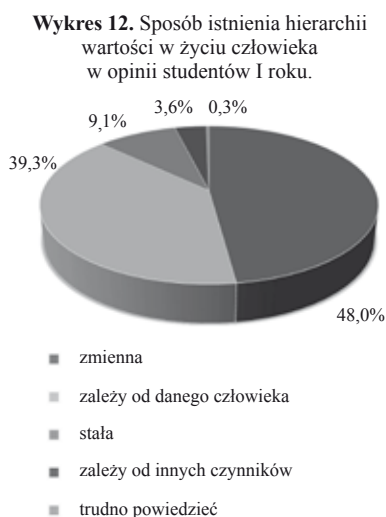
Z powyższych analiz wynika, iż stan cywilny nie różnicuje odpowiedzi osób badanych na pytanie: *Jaka jest Pani/Pana zdaniem hierarchia deklarowanych wartości w ciągu całego życia człowieka?* w przypadku osób niebędących w związku i będących w związkach nieformalnych. Natomiast nieco inaczej rozkładają się akcenty w odpowiedziach osób badanych żyjących w związkach małżeńskich. Wśród tych respondentów u ponad 10 proc. częściej niż w przypadku osób niebędących w związku i będących w związkach nieformalnych pojawia się odpowiedź, że to *od samego człowieka zależy, jaka w jego życiu będzie hierarchia wartości*. Ponadto, w tej grupie badanych nie udzielono odpowiedzi *trudno powiedzieć*, co może świadczyć o pewnej krystalizacji przekonań w tej kwestii.

Analizując odpowiedzi osób badanych pod kątem ich wyznania, można stwierdzić, że nie różnicuje ono odpowiedzi osób badanych na pytanie: *Jaka jest Pani/Pana zdaniem hierarchia deklarowanych wartości w ciągu całego życia człowieka?* Bez względu na wyznanie, odpowiedzi osób badanych pojawiały się w następującej kolejności: *zmienna, zależy to od danego człowieka, stała, trudno powiedzieć, zależy od innych czynników*.

Biorąc pod uwagę intensywność praktyk religijnych na różnicowanie odpowiedzi na pytanie: *Jaka jest Pani/Pana zdaniem hierarchia deklarowanych wartości w ciągu całego życia człowieka?*, nie dostrzeżono istotnych różnic. Bez względu na intensywność praktyk religijnych, odpowiedzi osób badanych były tożsame i umieszczone w następującej kolejności: *zależy od danego człowieka, zmienna, stała i trudno powiedzieć*. Jedyny wyjątek stanowi pojawienie się u osób praktykujących „przeciętnie” odpowiedzi *zależy od innych czynników*.

Wśród 308 studentów I roku studiów stacjonarnych, 48,0 proc. z nich jest zdania, że hierarchia w życiu człowieka jest *zmienna*. Porównywalna liczba osób, bo 39,3 proc., twierdzi, że hierarchia wartości w życiu człowieka *zależy od niego samego*. Według 9,1 proc. osób badanych hierarchia w życiu człowieka jest *stała*. Niewiele, bo tylko 3,6 proc., studentów wybrało odpowiedź *trudno powiedzieć*. Natomiast wśród 292 studentów będących na III roku studiów stacjonarnych 43,2 proc. z nich twierdzi, iż to, jaka jest hierarchia wartości w życiu danego człowieka, *zależy od niego samego*. Porównywalna liczba studentów, bo 39,7 proc., twierdzi, że hierarchia w życiu człowieka jest *zmienna*. Przekonanie o tym, że hierarchia wartości w życiu człowieka jest *stała*, wyraża 14,4 proc. studentów III roku studiów stacjonarnych. Niewielu, bo tylko 2,4 proc., wybrało odpowiedź *trudno powiedzieć*. Tylko 0,3 proc. osób uważa, że hierarchia w życiu

człowieka jest *zależna od innych czynników* (jednak nie podaje od jakich). Ilustrują to poniższe wykresy:

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Z powyższych wykresów wynika, że rok studiów różnicuje odpowiedzi osób badanych. Zasadnicza różnica polega na tym, że osoby będące na I roku twierdzą, że hierarchia wartości w ciągu życia człowieka jest *zmienna*, natomiast osoby będące na III roku uznają, że *hierarchia wartości jest zależna od samego człowieka*.

Podsumowując wyniki badań zawarte w artykule, warto zaznaczyć, że studenci w zdecydowanej większości (69,5 proc.) właściwie rozumieją pojęcie „wartość”. Pojmowanie go nie jest w istotnym stopniu uwarunkowane płcią, miejscem zamieszkania, wykształceniem rodziców, sytuacją materialną, stanem cywilnym czy rodziną pochodzenia osób badanych. Zdaniem studentów, największy wpływ na wybór danej wartości ma *wychowanie* (86,2 proc.), *światopogląd* (66,5 proc.) i *wiek* (70,2 proc.). Opinie te są niezależne od przyjętych w badaniach zmiennych. Pewne zróżnicowanie pojawia się ze względu na miejsce zamieszkania badanych, lecz nie dotyczy ono podstawowych czynników wybieranych przez ankietowanych. Osoby badane uważają, że hierarchia wartości w życiu człowieka jest *zmienna* (44,0 proc.) oraz że *zależy ona od danego człowieka* (41,2 proc.). Tym, co różnicuje w pewnym stopniu odpowiedzi, jest wykształcenie rodziców oraz rok studiów osób badanych.

Próbując dokonać oceny uzyskanych wyników badań przede wszystkim w jej aspekcie badawczym, nasuwa się pytanie o stopień

ich użyteczności praktycznej. Podążając za pewnym przyjętym w Polsce wzorem, można by w tym miejscu, odwołując się do zaprezentowanych wyników badań, zgłosić swoistego rodzaju „dyrektywy pedagogiczne” skierowane do wszystkich, którzy zaangażowani są w proces dydaktyczno-wychowawczy. Uważam jednak, że taka dyrektywność mogłaby być odczytana jako pewien sposób narzucania innym własnego rozumienia wartości, a w konsekwencji jako postawa awartościowa. Do istoty wartości należy przecież i to, że nie można ich nikomu narzucić, nie mogą one bowiem przyjąć roli jarzma i pozostać nadal „sobą”. Przeprowadzone badania miały charakter eksploracyjny, w związku z tym ograniczam się zatem jedynie do ogólnej zachęty i wskazania możliwości wykorzystania wyników badań, zgadzając się z poglądem głoszącym, że wyniki badań nie są wystarczającym elementem uprawniającym do kreowania jakiegoś określonego konceptu pedagogicznego¹⁴.

Summary

The article discusses the problem of values. The issue is particularly important in a period of significant social change taking place at a previously unimaginable pace. Some argue that we are dealing with a crisis of values, leading to their relativism, total rejection of higher values and dedication to lower values (such as consumerism and selfishness). Others maintain that what we are witnessing is not a crisis of values, but only their metamorphosis, the disappearance of some, and the emergence of others. The article presents the results of research related to that particular issue. They represent the views of students, a social group that will shape our society to a large extent. The study involved first- and third-year students attending full-time courses in Bydgoszcz colleges. The article demonstrates the results of research on issues such as understanding values and factors determining the choice of specific values. It also attempts to answer the question of hierarchy of values in human life. The studies included selected socio-demographic variables such as sex, place of residence, parents' education, financial situation, marital status, religion and the intensity of religious practice.

¹⁴ Por. R. Leppert, *Młodzież – świat przeżywany i tożsamość. Studia empiryczne nad bydgoskimi licealistami*, Kraków 2002, s. 242–243.